

Leop. Podlogar:

Iz zgodovine kranjskih trgov.

5. Kropa.

(545 m, 892 prebivalcev.)

Ked Kranjem in Radovljico se izliva pri Podnartu v Savo na njenem desnem bregu potok Lipnišca. Ta nastaja iz Preproke (Kropalice), ki priteka izpod Črnega vrha, in iz Kamenščice, ki priteka iz pogorja Jelovica. Nekoliko pred iztočiščem obeh pritokov v Lipnišco leži trg Kropa.

Kropa je skrita v ozki dolini, potisnjena med precej visoko gorovje. Hiše so druga pri drugi blizu skupaj, nekatere prav čedne. Tu prebivajo

Kropa.

Kroparji. Njih govorica — kdo je ne pozna? Pristnega Kroparja spoznaš na mah po govorjenju, kakor ga tudi Tržičan in Železnikar ne moreta zatajiti. Prebivalci Kroke se pečajo z izdelovanjem žrebljev, verig in drugih železnih izdelkov. Nekdaj je tu cvetela in širom sveta slovela žrebljarska obrt, a dandanes so Kroparji trpini. Vsa obrt je v propadu in blizu na tem, da zaspi.

Starost rudarstva in železne obrti v Kropi se z gotovostjo ne da dognati. Sledovi pričajo, da so topili železno rudo tu že v predrimski dobi. V ljubljanskem muzeju se hrani v Kropi najden denar z galskim napisom »Adna = Adnatus«. Pravijo, da je iz 2. stoletja pred Kristusom.

Ob robovih prostrane Jelovice, v Bohinju, Železnikih, Kropi in Kamni gorici je najti v veliki množini rjavi železovec ali bobovec. Leži

v obliki bobu podobnih gomoljk prav vrhu zemlje, da ga ni treba kopati. Ravno zaradi lahke dobave so postavili po teh krajih topilnice že v najstarejših časih. Veliki kupi prastare žlindre še izza predrimske dobe nam kažejo, kod so stale prastare topilnice in peči na veter. Topili so rudo tudi Rimljani do razsula cesarstva.

Kupi stare žlindre, znamenje starih topilnic, so se našli v Jelovici na senožeti »Cutov laz«¹, tričetrt ure od Krope pod Planino.

Prve zanesljive podatke o kroparskem železarstvu pa imamo šele iz sredine 16. stoletja. Leta 1550., 3. januarja, je izdal Ferdinand I. poseben rudarski red za Kropo, Kamno gorico in Lipnico.

Leta 1575., 23. februarja, je izšel v Gradcu nov rudarski red v 36 členih. Graščaki so tedaj izgubili sodno oblast nad fužinarji, rudarji in oglarji. Fužine so dobile lastne sodnike, ki so sodili v vseh pravnih in kazenskih zadevah; tudi hudodelstva: rop, umor, požig i. dr. so spadala v njih področje.² — Četrt ure od Krope, kjer se odcepi kolovozna pot na Brezovico, je stal še pred polstoletjem mejni kamen, »konfin«. Ta je delal mejo med radovljiško sodnijo in sodnijo rudarskega sodnika (rihtarja) v Kropi. Hudodelec, vojaški begun ali kaj podobnega, ki je na begu pred biriči srečno dosegel to mejo, je onstran konfina lahko osle molil preganjalcem, poslanim za njim iz Radovljice. Niso ga smeli prijeti, prišel je pred sodnika v Kropi, če se slučajno ni izmuznil tudi temu.* Kamen je še ohranjen. Nahaja se v Zgornji Kropi in služi za podlago železne ograje pri kapelici. Ima napis: Vera sunt insignia iurisdictionis Cropensum in tempore adventus Caroli VI. elevata. Slovensko: Pravo znamenje sodne oblasti Kroparjev, postavljeno ob prihodu cesarja Karola VI. Napis je kronogram in ima v sebi dvakrat letnico 1728. Meseca avgusta tega leta (29.) se je mudil Karol VI. v Ljubljani.⁴

Še starejša letnica se je našla v bajerju, ki je gonil spodnjo fužino. V kvadrast kamen je bila vklesana letnica 1558. Deset let pozneje se omenjata v Kropi že dve fužini.

Zapisniki rudarskega sodišča so nam ohranili tudi imena kroparskih fužinarjev. Ti nam pričajo, da so postavili fužine Italijani. Pozneje so prešle v roke domačinov.

Leta 1569. se omenjata Mazol in Gasperini. Omenjeni pa naj bodo tu še drugi fužinarji: Ažman (1797), Benko (1724), Bodljaj (1724), Bizjak (1794), Brtoncelj (1808), Erjavec (1676), Farger (1686), Gatti (1711), Gestrin (1674), Globočnik (1739), Guzelj (1588), Hafner (1807), Jalen (1801), Kristan (1766), Knafel (1799), Legat (1751), Lukman (1768), Mertel (1690), Notar (1588), Plavec (1669), Poltar (1673), Potočnik (1739), Reja (1569), Rauter (1690), Rabič (1790), Rotar (1674), Šolar (1569), Štular (1748), Semen (1748),

¹ Argo VI. 176.

² Valv. III. 383.

³ Argo 1899. 59.

⁴ Argo 1899. 59.

Šlibar (1797), Tacol (1688), Toman (1698), Valant (1733), Žigon (1688), Zupan (1795), Žvab (1676).

Po postavi, ki je bila izdana leta 1759., 14. februarja, so bili rudarji prosti vojaške službe. To je vleklo moško mladino na fužine. Čuda ni, saj je moral nositi v oni dobi vsakdo vojaško suknjo, dokler je bil za rabo, do onemoglosti. Vse je torej tiščalo v fužine in rudokope. Leta 1780. je delalo okoli 800 takih delavcev v Kropi. Da to ni bil cvet mladine, si lahko mislimo. V takem ozračju je kroparska mladina podivjala. Domači sinovi so nagajali staršem na vse mogoče načine. Fužinar Janez Šolar je naznanil vojaški oblasti svojega sina Antona, češ, da ga ne more krotiti. Prosil je, naj ga vtaknejo v vojaško suknjo.

Dvorni dekreti iz leta 1780. in 1793. so oproščali vojaške dolžnosti tudi oglarje in drvarje. Te predprave so se v obili meri zlorabile. Fužinarji so vpisovali za lepe denarje med rudniške delavce mladeniče, ki jim ni dišala vojaška služba. Napravljali so jim izkaznice, s katerimi so se izvili vojaškim naborom in z njimi brez skrbi klatili po svetu. Leta 1797. je obsedilo novomeško okrožno sodišče tri take delodajalce: fužinskega ravnatelja, delovodja Jerneja Svetina in lesnega delodajalca Valentina Zima. Odsedeti so morali tri dni v temnici, potem pa delati osem dni na cesti, vklenjeni v železje, kakor izgnanci v Sibiriji. Za slovo so jih povabili še na sodnijsko dvorišče, kjer so naštel vsakemu po dvanajst težkih palic na plat, kjer hrbet izgubi svoje pošteno ime.

Kroparski rudarski »rihtar« se je vsled te obložbe pritožil na deželno predsedništvo, češ, da je poseglo novomeško sodišče v njegove predprave. V Ljubljani so pa prvo obsodbo potrdili, »rihtarju« pa namignili, naj lepo molči, da ne pride v hujše obsojenje. Šepetalo se je namreč, da si je tudi »rihtar« polnil svoj mošnjček s pomočjo takih manipulacij.¹

Francoska vlada (1809—1814) je naredila konec tem svoboščinam. Vpeljali so se vojaški nabori, ki so ostali tudi po odhodu Francozov. Lepo vpeljana in razvita obrt je začela vidoma propadati. Benečani so znali vse tako obrniti, da so se začele zaloge v Kropi prazniti. Dejavci so začeli poneverjati železo in žreblje. Začeli so tihotapiti blago v Italijo, kjer so delili tihotapcem premije v obliki pogubonosnega alkohola. Ker je tedaj primanjkovalo v Kropi živeža, so vabili Benečani kroparske delavce v Italijo. Obljubovali so jim dobro plačo in po ceni živež. Vlada je uvidela, da namerava Benečan Kropo uničiti. Odprla je Banat in dovolila prost izvoz živil. Do »laške vojske« sredi preteklega stoletja je bilo žrebljarstvo v Kropi vendar nekako pri moči. Po blago so hodili trgovci od blizu in daleč. Pa tudi domačini sami so raznašali te izdelke daleč na okoli. Odhajali so z doma navadno vsi ob istem času. Še danes pripovedujejo, da je zapel »navček« (mrtvaški zvon) ob takih prilikah; marsikateri Kropar se res ni več vrnil iz tujine.

¹ Argó 1899. 18.

Kakor Bohinjci čez Bačo so tovorili Kroparji čez Jamnik, Selca in naprej na Goriško, Videm, Čevdad in še dalje v Italijo. Ko so se vračali proti domu, so se sčakali med potom na dogovorjenem kraju in potem skupno potovali domov. Otroci so jih hodili pričakovat k Sveti Soboti pri Jamniku, ko so slutili, da se skoraj vrnejo. Tovorniki so privezali ob povratku konjem zvonce. Kakor hitro so otroci začuli zvonce, so se spustili v diru »v globeli« (strma pot od Jamnika) in hiteli pravit domov, da »že gredó«. Nihče ni vprašal, kdo — vse se je zganiło: matere so pristavljale v velikih loncih gnjati in klobase, deklice so pripravljale kruh in bobo, možje pa so jim šli naproti. Ko so tovorniki došli, je bilo vse židane volje. Prinesli so domov riža, fig, nakita, mezlana — posebno čislano blagó za žensko obleko. Dobro rejena mošnjica pa se je iznebila ob tej slovesnosti tudi marsikaterega novca, ki je napravil svojo navadno pot tja, kjer »Bog roko ven moli«.

O tržnih privilegijih Krope nam ni bogvekak znanega. Leta 1843, 28. majnika, je potrdil cesar Ferdinand (1835—1848) Kropi dva semnja, in sicer na dan svete Marjete in svetega Lenarta. Ti semnji so pač stari, le žal, da se s tozadevnimi viri danes Kropa ne more izkazati. Znano pa je, da so že leta 1547. prosili Kroparji višjo komoro v Gradcu za dva semnja, in sicer enega na nedeljo po sveti Marjeti (13. julija) in drugega na svetega Lenarta dan (6. novembra). To se jim je ugodilo 19. februarja 1547.¹

Kroparski semnji so bili vedno dobro obiskani — mislimo namreč čase pred sto in več leti. Le za časa Valvazorja² se je bila trgovina z žreblji ondi nekoliko skrhala. Obrtniki so bili začeli malo skopariti glede teže in števila žrebljev. Domači kakor tuji odjemalci so jih kmalu »pogrunтали«. Začeli so se trga ogibati. Škoda, ki so jo trpeli, jih je kmalu izmodrila.

Dandanes je s kroparsko obrtjo do mala pri kraju. Časi so se spremenili. Ročno delo se umika strojem, ki igraje uničujejo malega obrtnika.

Trpljenja pri kovanju je pa čez mero, kar pričajo blede lica kovačev. Zasluzek nima pravega razmerja z napornim delom. Sedaj se oklepajo ondotni obrtniki »Zadrúge žrebljarjev in fužinarjev«, ki je bila ustanovljena l. 1895. Z njeno pomočjo si upajo zboljšati zrahljane obrtne razmere in gmotno stanje.

(Konec.)

¹ Müllner, Eisenwesen in Krain 281.

² Valvazor III. 386.

